

suyla çocukların canına kıymanın, fuhuş yapmanın, adam öldürmenin, yetim malı yemenin, eksik tartıp noksan ölçmenin sakınılması gereken en büyük günahlar olduğu zikredilir. Adaletten ayrılmama ve Allah'a karşı ahdini yerine getirme tavsiyesinde bulunulur. Selâmette çıkaracak doğru yolun ancak bu yol olduğu, bütün semavî dinlerde müsterek olan ve Tevrat'ta da "on emir" adıyla yer almış bulunan bu temel ilkeler hatırlatılırken sûre âdeta özetlenmiş olur. Dinde kitaba uymanın önemine bu son bölümde bir defa daha dikkat çekilir (âyet 155). Sûre, bir kötülüğe o kötülük kadar ceza, bir iyiliğe ise on katıyla mükâfat verileceği müjdelendikten sonra (âyet 160) Allah'ın bağışlayıcı ve merhametli olduğunu bildiren bir hükümle son bulur.

En'âm sûresi tevhid inancı açısından Bakara sûresiyle, peygamberliğin ispatı bakımından Âl-i İmrân sûresiyle, âhiret inancı açısından bir sonraki A'râf sûresiyle, ahlâk ilkeleri bakımından İsrâ ve Lokmân sûreleriyle, eti yenilen ve yenilmeyen hayvanlara ait yasaklar açısından da bir önceki Mâide sûresiyle yer yer konu ve muhteva benzerlikleri gösterir. İçinde iman ve ahlâk esaslarına geniş ölçüde yer verilmiş olması ve baştan sonra şirk ehlinin gerekçelerini çürütme-ye yönelik çok yönlü ispatlar sergilemesi, bu sûrenin Mekke devrinin sonlarına doğru, muhtemelen İsrâ sûresinin ardından ve A'râf sûresinden önce nâzil olduğunu gösterir.

En'âm sûresinin fazileti hakkında nakledilen rivayetlere göre Hz. Peygamber, sûrenin tamamının kendisine bir defa da nâzil olduğunu ve kalabalık bir melek topluluğu tarafından dünyaya uğurlandığını ifade etmiştir (Hâkim, II, 315; İbn Kesîr, III, 233-234; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr*, III, 234-235). Sûrenin fazileti hakkında başka rivayetler varsa da bunlar sahih kabul edilmemiştir. Ancak sûre bu rivayetler sebebiyle müslümanlar tarafından çok okunmuş ve güzel hatla yazılmıştır. Nitekim En'âm sûresinin Yâsîn ve Mülk sûreleriyle beraber, "en'âm-ı şerif" veya kısaca "en'âm" denilen bir mecmua halinde güzel hatla yazılması hattatlar arasında bir gelenek haline gelmiştir. Bilhassa Osmanlı sanatkârları en'âm-ı şeriflerin yazılması, tezhip edilmesi ve ciltlenmesi hususunda ince zevk ve hünerlerini göstermişler, bu alanda İslâm sanatlarının en güzel örneklerini vermişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "n'am", md.; *Lisânü'l-'Arab*, "n'am" md.; Dârimî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 17; Buhârî, "Tefsîr", 6/1-9; Tirmizî, "Tefsîr", 7; Taberî, *Câmî'u'l-beyân* (Bulak), VII, 143-315; VIII, 2-114; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 315; Vâhidî, *Esbâbü'n-nuzûl*, Beyrut 1411/1991, s. 214-224; Fahreddin er-Râzî, *Me-fâtihü'l-gayb*, XII, 141-237; XIII, 2-233; XIV, 2-12; Kurtubî, *el-Câmi'*, VI, 382-440; VII, 1-159; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 233-381; Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), I, 81, 91; a.mlf., *ed-Dürrü'l-menşûr*, Beyrut 1409/1988, III, 243-246; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, II, 96-186; Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî*, VII, 75-259; VIII, 2-73; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 1861-2117; Resîd Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, VII, 283-671; VIII, 2-294; Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* (İstanbul 1955), İstanbul 1980, s. 167-191; Merâgî, *Tefsîr*, Kahire 1389/1970, VII, 69-217; VIII, 3-96; Abdullah Aydemir, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri*, İzmir 1981, s. 137-138; Abdullah Mahmûd Şehhâte, *Ehdâfû küllî sûre ve makâşidühâ fi'l-Kur'ân-ı Kerim*, Kahire 1986, I, 74, 90; Muhammed Muhammed el-Medenî, "Sûretü'l-En'âm", *Risâletü'l-İslâm*, VII/4, Kahire 1955, s. 341-364; VIII/1 (1956), s. 5-28; Mahmûd Şeltût, "Tefsîrü'l-Kur'ân-ı Kerim: Sûretü'l-En'âm", a.e., VIII/2 (1956), s. 117-128; VIII/3 (1956), s. 229-240; VIII/4 (1956), s. 341-352; IX/1 (1957), s. 5-19; IX/2 (1957), s. 117-128; IX/3 (1957), s. 229-240; IX/4 (1957), s. 341-354; Mohammad Abdel Monem El Gamal, "The Significance of the exegesis of Surah Al-Ana'am", *ME*, XLVIII/4 (1976), s. 4-12; "el-En'âm", *İDİM*, III, 441-444.

EMİN IŞIK

ENÂNİYET

(الأنانية)

Kişinin kendisini ve çıkarlarını başkalarından üstün tutması, bencillik etmesi anlamında ahlâk ve psikoloji terimi.

Arapça'da "ben" anlamına gelen *ene* kelimesinden yapılmış bir masdar-isim olan **enânîyyet** (bencillik) Kur'an-ı Kerim'de, hadislerde ve ilk döneme ait İslâmî kaynaklarda geçmez. Ancak bu terime yakın anlamlar ifade eden **esere** ile **isti'sâr** (الاستئثار) kelimeleri hadislerde ve diğer bazı kaynaklarda yer almaktadır (bk. *Lisânü'l-'Arab*, "eşr" md.; *Tâcû'l-'arûs*, "eşr" md.; Buhârî, "Fiten", 2). Ayrıca Kur'an'da, hadiste ve diğer İslâmî kaynaklarda, günümüzde bir ahlâk ve psikoloji terimi olarak kullanılan "insanın yalnız kendisiyle ilgilenmesi, ilişkide bulunduğu herkesi ve her şeyi kendi yararına kullanma isteği" (egoizm) ve "kendini üstün görme, dolayısıyla kendini her şeyin amacı olarak kabul etme eğilimi" (egosantrizm) anlamındaki enânîyeti yeren pek çok ifade bulunmaktadır. Me-

selâ müşriklere, "Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden yoksullara infak edin" denildiğinde onların, "Allah'ın geçimini sağlayabileceği kimseleri biz mi besleyeceğiz?" (Yâsîn 36/47) demeleri kınanır. Firavun'un çılgınca bir bencillik duygusuyla halkına, "Ben sizin en yüce tanrınızım" (en-Nâziât 79/24) demesi, Kârûn'un azgınlıktan kaçınması ve insanlara ihsanda bulunması yönündeki tavsiyelere karşılık elindeki bütün imkânlarla kendi bilgisiyile kavuştuğunu iddia etmesi (el-Kasas 28/76-79) Kur'an-ı Kerim'de işaret edilen bencillik örnekleridir. Başta Kur'an olmak üzere İslâm ahlâkına dair bütün kaynaklarda kibir, ucb, buhl ve şuh (cimrililik), kin gütme, fahr gibi kavramlarla ifade edilen ve enânîyet duygusundan kaynaklanan bencil eğilimler yanlış ve kötü kabul edilmiş, bunların yerine alçak gönüllülük, sevgi, dostluk, yardımlaşma ve dayanışma gibi erdemlerin geliştirilmesi istenmiştir.

Bazı müslüman filozofları "ben sevgisi"ni (hubbû'n-nefs) ve insanın daima kendi yararını dikkate almasını onun psikolojik yapısının bir gereği olarak görürler; bununla birlikte kişinin kendi beni için nihai fayda, lezzet ve hayrın başkalarının bu hususlardaki eksikliklerine katkıda bulunmakta olduğunu düşünürler (İbn Miskeveyh, s. 136-138). İslâm mütefekkirleri içinde ahlâkî anlamıyla enânîyet duygusunu en iyi tahlil eden Gazzâlî olmuştur. Gazzâlî *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn* adlı eserinin çeşitli bölümlerinde bu duyguya ve onun etkilerine temas etmiş, özellikle "Hubbû'l-câh" başlığını taşıyan ve bir ahlâk psikolojisi sergileyen bölümde insanın kendisi dışındaki her şeyle ve her insanla olan bütün ilişkilerinin temelinde ben merkezli bir yaklaşımın bulunduğunu ileri sürmüştür. Buna göre insan kendini herkesten üstün ve seçkin kılmak ister; bunun için de diğer bütün faaliyetleri gibi başka insanlarla ilişkilerini de temelde kendi yetkinliğini geliştirme amacına uygun olarak düzenler. Çünkü "her insanın içinde Firavun'a, 'Ben sizin en yüce tanrınızım' dedirten bir şey vardır" (III, 281). Bu yüzden insan kendini her şeyin amacı ve her şeyi de kendi "vehmî kemal"inin aracı olarak düşünür. Gazzâlî'ye göre insanlar bu yanlış ve tehlikeli yetkinlik anlayışı ve egoizmden ancak sağlıklı bir din ve ahlâk telakkisi sayesinde kurtulabilirler. Gazzâlî inançsız insanlardaki diğerkâmcı duyguları benzer bir yaklaşımla açıklamıştır. Buna göre meselâ herhangi bir

171